

ELŻBIETA HERDEN

Uniwersytet Wrocławski

JAKUB MACIEJ ŁUBOCKI

Uniwersytet Wrocławski

Problem ekwiwalencji terminów w międzynarodowej komunikacji naukowej w kontekście projektu wielojęzycznego słownika encyklopedycznego typów dokumentów

The Problem of Term Equivalence in International Scientific Communication in the Context of the Project of a Multilingual Encyclopaedic Dictionary of Document Types

Abstract

The purpose of this study (based on the analysis and discussion of cases of erroneous use of words *monografia / monograph, autentykacja / authentication, kolaboracja / collaboration, pamflet / pamphlet, stary druk / alter Druck, Frühdruck / old print, old book*) was to outline the problem of term equivalence resulting from unintentional linguistic interference (loanwords, tautonymy, anisomorphy, calques) in the communication of various members of the scientific community (authors, translators, editors and proofreaders). Multilingual dictionaries, noting only the equivalents without indicating their meaning or examples of their use, not only do not protect against committing such errors, but can also be their source. The study resulted in a concept of a multilingual encyclopaedic dictionary, which, by preventing the incorrect equivalence of terms in the field of document types, will help in formulating correct oral and written presentations, descriptions of documents used in information resources, their correct translation and building search tools on their basis – in particular, bibliographic databases and digital libraries, where they are used as a search or selection criteria for materials.

Keywords: multilingual dictionary, types of documents, scientific communication, terminological equivalence

W archaicznym tym zamęcie

Jak ma kwitnąć szczęścia era?

Gdzie zatracą się pojęcie

Tam i sama rzecz umiera!

– Tadeusz Boy-Żeleński, *Pieśń o mowie naszej*¹

1. Wstęp

Efektywna komunikacja naukowa, zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej, opiera się na stosowaniu ustalonej terminologii danej dyscypliny i terminologii ogólnonaukowej. Terminologia podlega takim samym prawom jak zasób słownictwa danego języka, zatem także ulega zmianom w czasie. Jednak powszechnie używanych terminów nie powinno się zastępować nowymi bez wyraźnych powodów, a nowo powstałe terminy powinny być poprawne językowo i znaczeniowo. Ponadto nie zaleca się stosowania terminów rodzimych i zapożyczonych dla tego samego pojęcia na zasadzie oboczności.

W ostatnich latach obserwujemy wśród instytucji (ale i pojedynczych uczonych) odpowiedzialnych za rozwój, organizację i działalność nauki w Polsce, niepokojącą z punktu widzenia komunikacji naukowej, praktykę bezrefleksyjnego wprowadzania nowego słownictwa. Odbywa się to bez poszanowania zastanego zasobu terminologicznego, nierzadko pod hasłem potrzeby umiędzynarodowienia rodzimej nauki. Przykładem takiego działania jest termin *monografia*, który w języku polskim oznacza „pracę naukową poświęconą jednemu zagadnieniu, jednej epoce lub życiu i twórczości jednej osoby” (Dubisz 2018, t. 2: 948), „mającą na celu wyczerpujące i wszechstronne [ich] przedstawienie” (Wojnowski 2003: 59–60). Tymczasem w Polsce od wielu lat akty prawne regulujące ewaluację nauki używają tego terminu w znaczeniu „recenzowana publikacja książkowa przedstawiająca określone zagadnienie naukowe w sposób oryginalny i twórczy [, ...] przekład [, ...] edycja naukowa tekstów źródłowych” (Dz.U. 2019 poz. 392: § 10 ust. 1-2; podobnie – Dz.U. 2015 poz. 2015: §8 ust. 3; Dz.U. 2012 poz. 877: §8 ust. 2), a więc jako nieuprawniony ekwiwalent angielskiego *monograph*, który należy przekładać na język polski jako *wydawnictwo zwarte* (por. PN-ISO 5127 2005: pkt 2.4.02; Pacek 2010: sternik.bn.org.pl/vocab/index.php?tema=822&/monograph).

Terminy określające typy dokumentów oprócz przynależności do zasobu terminologicznego nauki o bibliografii i bibliotekoznawstwa uznać można za terminy ogólnonaukowe, bowiem określeniami tymi posługują się przedstawiciele wszystkich dyscyplin (może częściej nauk humanistycznych i społecznych niż ścisłych i stosowanych) w wystąpieniach ustnych, w pisanych i publikowanych tekstach, bądź spotykają je w bazach danych i repozytoriach pełnotekstowych.

Problem spójności terminologicznej nazw typów dokumentów dostrzeżono w środowisku bibliografów na początku lat 70. XX wieku, kiedy z inicjatywy International Federation of Library Associations (IFLA) podjęto prace nad stworzeniem międzynarodowego standardu opisu bibliograficznego. Stało się to impulsem do podjęcia szczegółowych prac nad uniwersalną typologią dokumentów, prowadzonych w latach 1975–1983 w ramach współpracy bibliotek narodowych krajów socjalistycznych (Cybulski 1984). Przyjęto, że ustalenie optymalnych wzorców poszczególnych typów dokumentów umożliwi kształtowanie procesów wydawniczych w taki sposób, aby produkowane dokumenty miały formę od-

1 Boy [Tadeusz Żeleński], *Słówka. Zbiór wierszy i piosenek*, Lwów; Warszawa 1913, s. 30.

powiednią do funkcji i przeznaczenia czytelniczego. Wzorce takie powinny zapewnić także wiarygodne narzędzie poznania, umożliwiające analizę charakterystyki i struktury zbiorów dokumentów z punktu widzenia zaspokojenia potrzeb użytkowników i porównywania wyników badań z całego świata. Rzeczywistość zweryfikowała możliwości wykonania takiej typologii: mimo obszernego rozpoznania specyfiki typologii dokumentów, istnieją przyczyny, dla których taka typologia prawdopodobnie nie może powstać. Radosław Cybulski, który kierował międzynarodową grupą roboczą ds. typologii dokumentów, wypowiedział się w ten sposób:

Potrzebna jest typologia dokumentów (wydawnictw) o zasięgu uniwersalnym, spełniająca rolę słownika terminologicznego wspólnego dla wszystkich zainteresowanych i tworząca wspólny język poznawania i określania obiektów. Jednak proces komunikacji społecznej realizowany za pośrednictwem różnych dokumentów, służących różnym celom, składa się z wielu etapów, upoważniających do indywidualizowania punktu widzenia. Ten stan rzeczy uzasadnia tworzenie typologii również dla określonych konkretnych zastosowań. Powstałe w ten sposób typologie, prezentujące różnorodność podejść do tego problemu, wnoszą także swój wkład do budowy uniwersalnej typologii dokumentów. (Cybulski 1984: 150)

Jednak to, co dla R. Cybulskiego było przesłanką pozytywną – zróżnicowanie w obrębie komunikacji za pomocą dokumentów oraz mnogość celów jako czynnik wspierający budowę uniwersalnej typologii poprzez typologie indywidualne – okazało się właśnie największą przeszkodą. Prawdopodobnie cele te są tak dalece od siebie odległe, a sposoby komunikacji tak nieporównywalne, że stworzenie uniwersalnej typologii jest niemożliwe. A jeszcze to zróżnicowanie potęguje w obrębie uniwersum dokumentów mnogość poszczególnych praktyk kulturowych oraz poszczególnych grup użytkowników ewentualnej typologii. Dodatkowo ta mnogość replikuje się w różnych systemach językowych, których przekład jednych na drugie już grupie R. Cybulskiego sprawił problem. Ostateczny kres szansom na stworzenie typologii uniwersalnej położyła technologia, która na przełomie XX i XXI wieku jeszcze bardziej pomnożyła obfitość już istniejących form dokumentów.

Nie znaczy to jednak, że nie należy podejmować prób porządkowania i ujednocniania słownictwa w obrębie danego języka, a następnie odwzorowywania go w innych językach za pomocą słownika wielojęzycznego. Próby takie podejmowano wielokrotnie w przeszłości, także w Polsce – by wspomnieć o słownikach ogólnych Jana Murmeliusza (*Dictionarius Ioannis Mvrmellii* 1528) czy Grzegorza Knapskiego (Cnapius 1621–1632). Wraz z pojawieniem się słowników specjalistycznych i one wkrótce zaczęły przyjmować postać słowników wielojęzycznych (z nowszych dla przykładu można wskazać: Čavdarov 1975; Móra 1984; Vollnhals 2001; Anioł-Kwiatkowska 2003; Dąbkowski 2004; Witkiewicz & Śliwka 2016; Matczyńska 2019²). Szczególne zasługi dla rozwoju leksykografii wielojęzycznej położyły tezaury dokumentacyjne – słowniki języków informacyjno-wyszukiwawczych wywodzące się z tezaursów filologicznych i przeznaczone do reprezentacji treści dokumentów i umożliwienia ich wyszukania w zbiorze informacyjnym (Łubocki 2019: 65–66). Budowa tych słowników sprzyja wzbogacaniu zawartego w nich słownictwa o ekwiwalenty z języków obcych, co w udany sposób wykorzystano np. w tezaursach

2 Ten słownik warto przytoczyć z uwagi na liczbę (24) i różnorodność uwzględnionych języków (albański, angielski, azerbejdżański, białoruski, bośniacki, bułgarski, chiński, chorwacki, czeski, francuski, grecki, hiszpański, holenderski, koreański, litewski, niemiecki, polski, portugalski, rosyjski, serbski, słoweński, turecki, ukraiński, włoski). Ta obfitość była możliwa do osiągnięcia z powodu bardzo wąskiego zakresu słownika (terminy lekkoatletyczne) i sposobu doboru jego słownictwa (tylko terminy „najważniejsze”).

składających się na System Tezaurusów Biblioteki Sejmowej, które zawierają ekwiwalenty w językach angielskim, niemieckim i francuskim (zob. Chmielewska-Gorczyca 2007: 7–11). Taka praktyka znajduje poświadczenie w zaleceniach międzynarodowej normy (ISO 25964-1 2011). Pełni możliwości przekładowych, tkwiących w tezaurusach, doświadczyliśmy dzięki technologii sieciowej i cyfrowej, czego przykładem mogą być tezaury *EuroVoc* (2020) i *Agrovoc* ([2021]).

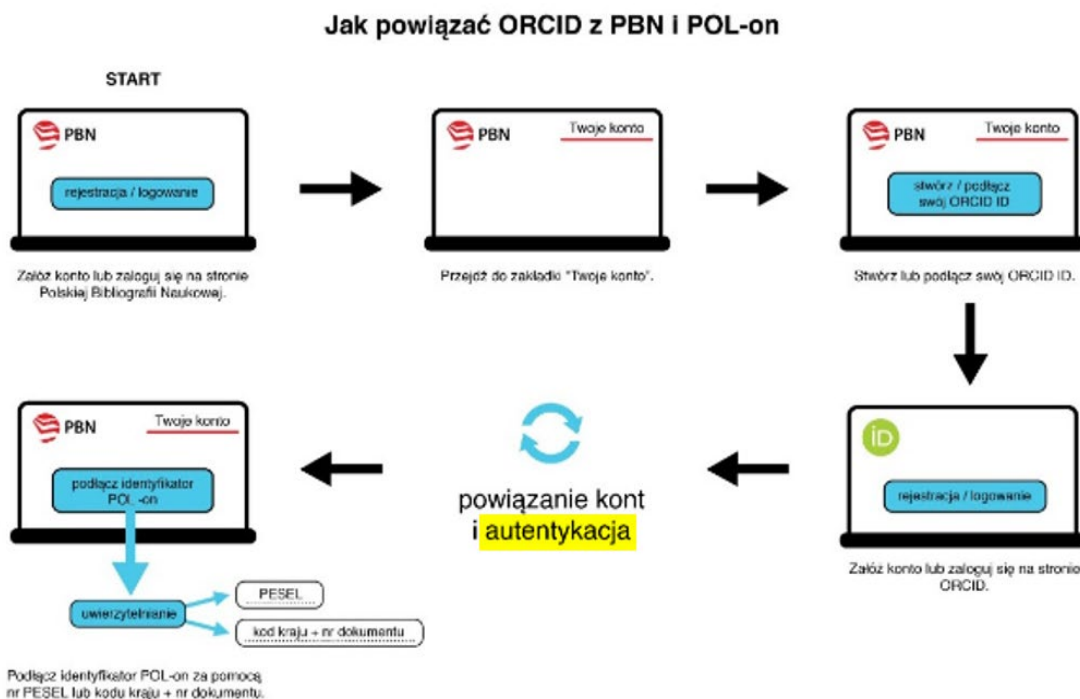
Celem niniejszego artykułu jest zarysowanie problemu strat wynikających z niezamierzonej interferencji językowej w komunikacji różnych członków społeczności naukowej (autorów, tłumaczy, redaktorów i korektorów), w wyniku której pojawiają się błędne ekwiwalenty terminów w międzynarodowej komunikacji naukowej, a następnie zaprezentowanie projektu wielojęzycznego słownika encyklopedycznego, który będzie przeciwdziałal temu zjawisku w zakresie terminologii dot. typów dokumentów.

2. Komunikacja naukowa: najczęstsze problemy wynikające z interferencji językowej

Słowa opisujące typy dokumentów spotykamy nie tylko w specjalistycznych publikacjach czy w zbiorach i instytucjach informacji, ale bardzo często także w życiu codziennym, ponieważ – choć wyrastają przede wszystkim na gruncie nauki o bibliografii – przenikają do innych obszarów nauki, w związku z czym nabierają szczególnego znaczenia w całej komunikacji naukowej. Po okresie dominacji języków narodowych w komunikacji naukowej, obecnie powraca się do modelu komunikacji za pomocą *lingua franca*, z tą różnicą, że miejsce łaciny zajął język angielski. Na przełomie XX i XXI wieku w komunikacji naukowej wielu krajów nastąpiła (niejednokrotnie premiuwana w imię umiędzynarodowienia nauki) anglicyzacja rodzimego języka naukowego lub wręcz całkowita rezygnacja z niego. Pamiętajmy, że terminologia oprócz bycia narzędziem poznania jest także nośnikiem wartości kulturowych: jeżeli terminologia dziedzinowa w danym języku się nie rozwija, to język specjalistyczny ubożeje, stając się żargonem i w pewnym momencie nie pozwala opisywać zjawisk zachodzących w obszarze danej nauki bez niewolniczego uciekania się do pożyczek z języka obcego, czego coraz częściej obecnie jesteśmy świadkami w naukach ekonomicznych czy informatycznych. Poniższe przykłady, nie tylko dotyczące typów dokumentów, ale i słownictwa ogólnego wykorzystywanego w bazach bibliograficznych, umożliwiają wskazanie najczęściej występujących problemów spowodowanych wystawieniem polskiej komunikacji naukowej na działanie języka angielskiego.

2.1. Nieuzasadnione zapożyczenia jako źródło niepotrzebnych neologizmów

Wdrażanie ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. 2018 poz. 1668) wprowadziło stosownym rozporządzeniem (Dz.U. 2019 poz. 496) obowiązek stosowania numeru ORCID (ang. Open Researcher and Contributor ID), który w sposób jednoznaczny identyfikuje autorów publikacji naukowych. Wymagało to skoordynowania profilu osoby w systemie ORCID z profilami w innych systemach organizujących i dokumentujących działalność naukową w Polsce. W tym celu przygotowano instrukcję ułatwiającą powiązanie konta Polskiej Bibliografii Naukowej (PBN) z identyfikatorem ORCID i systemem POL-on. Znalazł się tam m.in. slajd (ryc. 1), na którym użyto słowa **autentykacja*, będącego kalką angielskiego *au-*

Rycina 1. Użycie neologizmu *autentykacja* w materiałach służbowych. Źródło: ze zbiorów własnych.

thentication (rzeczownik niepoliczalny od *authenticate* = „dowodzić, że coś jest autentyczne, rzeczywiste, prawdziwe”³ – Hornby 2005: 87).

Z tej definicji jasno wynika, że w języku polskim twórcy instrukcji, aby oddać poprawnie sens polecenia, powinni użyć słowa *uwierzytelnienie* (rzeczownik od *uwierzytelnić* = „stwierdzić (stwierdzać) autentyczność dokumentu lub podpisu, zgodność z prawem jakiejś czynności” – Dubisz 2018, t. 5: 141). Można by uznać, że był to jednorazowy przypadek, a materiał, z którego zaczerpnięto przykład był tworzony w pośpiechu, bez profesjonalnej kontroli, jakiej wymagają publikacje oficjalne. Niestety, **autentykacja* pojawia się także w komunikatach oficjalnych – np. na stronach PBN (ryc. 2). Co ciekawe, w dalszej części tekstu przedstawionego na ilustracji, oprócz trzykrotnej **autentykacji*, trzykrotnie pojawia się także słowo *uwierzytelnianie*. Dowodzi to, jak dalece postąpiła anglicyzacja w języku urzędowym nauki polskiej, wypierając rodzime słownictwo, mimo świadomości jego istnienia i znaczenia semantycznego.

2.2. Tautonomia jako źródło pułapek leksykalnych

Jeszcze większym problemem jest operowanie słowami istniejącymi, lecz w znaczeniu nieznanym językowi rodzimemu. Wspólny korzeń antyczny kultury polskiej i angielskiej sprawia, że o takie błędy tłumaczeniowe nietrudno. W ten sposób system rejestracji publikacji naukowych pracowników Huesca, wykorzystywany na Uniwersytecie Wrocławskim, oferuje możliwość wskazania dla publikacji parametru

3 Oryg.: „to prove that sth is genuine, real or true”. W obrębie całej pracy tłumaczenia autorów artykułu.

Kod TFA (two-factor authentication, autentykacja dwuetapowa)

W systemie PBN istnieje możliwość ustawienia **uwierzytelniania** dwuskładnikowego. **Autentykacja** dwuetapowa służy dodatkowemu zabezpieczeniu dostępu do konta PBN.

Po aktywowaniu tej usługi niemożliwe będzie zalogowanie się do systemu bez podania dodatkowego hasła z urządzenia mobilnego, na którym zainstalowano aplikację obsługującą TOTP (aplikację do **uwierzytelniania, protokół generujący jednorazowe hasła, stosowany w celu autoryzacji dostępu w systemach teleinformatycznych).**

Włączenie tej funkcjonalności jest opcjonalne, a jest ona dostępna po zalogowaniu się do systemu, w zakładce „Twój profil”.

Aby korzystać z tej opcji użytkownik musi zainstalować na swoim telefonie albo innym urządzeniu aplikację do **uwierzytelniania**. Aby się zalogować przy użyciu kodu TFA, użytkownik musi wprowadzić kod, który jest wyświetlany w tej aplikacji.

Aby uruchomić autentykację dwuetapową:

Rycina 2. Użycie neologizmu *autentykacja* (przy jednoczesnym użyciu słowa *uwierzytelnienie* świadczącym o jego znajomości) w materiałach oficjalnych
 Źródło: pbn.nauka.gov.pl/centrum-pomocy/baza-wiedzy/kod-tfa-two-factor-authentication-autentykacja-dwuetapowa/ [ostatni dostęp: 8.09.2020].

o nazwie „kolaboracja” (ryc. 3). Zgodnie z definicją *kolaboracja* to „współpraca z nie popieraną przez większość społeczeństwa władzą; także: współpraca obywatela kraju okupowanego z władzami okupacyjnymi, przynosząca szkodę krajowi lub jego obywatelom” (Dubisz 2018, t. 2: 372). Ponieważ Wrocław, jak i cała Rzeczpospolita Polska, nie znajdują się obecnie pod okupacją, nie jest możliwe wskazanie dla jakiegokolwiek pracy napisanej przez członka społeczności Uniwersytetu Wrocławskiego, że powstała jako owoc kolaboracji, a autorowi tej niefortunnej opcji chodziło o możliwość wskazania, że praca wynikała ze współpracy wielu autorów. Źródłem błędu jest tu skalkowanie angielskiego słowa *collaboration* (=„czynność współpracy z inną osobą lub grupą osób w celu stworzenia lub wyprodukowania czegoś”⁴ – Hornby 2005: 290).

Między problemami języka urzędowego nauki (zobrazowanymi powyżej) a problemami języka czysto naukowego (przedstawionymi w dalszej części) pojawia się także problem poprawności językowej

4 Oryg.: „the act of working with another person or group of people to create or produce something”.

Rycina 3. Błędne użycie słowa ‘kolaboracja’ w aplikacji rejestrującej publikacje naukowe
Źródło: ze zbiorów własnych.

i skuteczności komunikacyjnej w języku popularyzującym naukę. Dowodzi tego poniższy przykład (zob. ryc. 4). Autor tego fragmentu, opisując dzieło Samuela Rowbothama – *Astronomia zetetyczna* – posłużył się określeniem *pamflet*, które to w języku polskim oznacza „satyryczny utwór publicystyczny lub literacki, często anonimowy, mający charakter demaskatorskiej i zwykle ośmieszającej krytyki określonej osoby, grupy społecznej, instytucji politycznej” (Dubisz 2018, t. 3: 361). To zaskakujące, bowiem S. Rowbotham chciał raczej dowieść, że Ziemia nie jest globem, niż ośmieszyć tę ideę. Należy jednak zauważyć, że **pamflet* jest tu szesnastostronicowy w opozycji do „pełnej książki” (cokolwiek miałyby to oznaczać), co z kolei kieruje uwagę na klasę obiektów zwanych *wydawnictwami zwartymi*, które mogą mieć różną objętość: te o objętości do 48 stron w języku polskim to *broszury* (PN-ISO 5127 2005: pkt 2.4.03). W tej samej normie podano ekwiwalent terminologiczny takich wydawnictw w języku angielskim i jest nim ‘pamphlet’. To wyjaśnia, dlaczego *Astronomię zetetyczną* określono jako **pamflet*, choć z pewnością nie należy ona do klasy utworów satyrycznych z gatunku *pamflet* (który to w języku angielskim nosi nazwę *lampoon* = „utwór literacki krytykujący kogoś/coś i czyniący go/to niedorzecznym”⁵ – Hornby 2005: 861).

No dobrze – skąd więc współczesny nurt płaskoziemców? Wielu dzisiejszych zwolenników tej wizji świata odwołuje się do płomiennej obrony płaskiej Ziemi spisanej przez angielskiego pisarza Samuela Rowbothama, najpierw w 1849 roku w postaci szesnastostronicowego **pamfletu**, potem w 1865 roku w formie **pełnej książki** zatytułowanej *Zetetic Astronomy. The Earth not a Globe* [*Astronomia zetetyczna. Ziemia nie (jest) globem*].

Rycina 4. Błędne użycie słowa *pamflet* jako opozycji do (pełnej) *książki* w tekście popularnonaukowym
Źródło: Lamza 2020: 122.

*

Powyżej przedstawione problemy obrazują, jak kondycja komunikacji powszechnej, ogólnej, przekłada się na poziom komunikacji specjalistycznej. Jak widać, w obu typach komunikacji zachodzi niebezpieczeństwo wystąpienia anizomorfizmu (różnicy dwóch ekwiwalentów na poziomie semantycznym, gra-

5 Oryg.: „a piece of writing that criticizes sb/sth and makes them or it look ridiculous”.

matycznym i/lub kulturowym, które na poziomie leksykalnym są sobie tożsame) lub nieutrwalonej kalki językowej (dosłownego przetłumaczenia wyrażenia jednego języka na drugi). Dotychczas przedstawione przypadki były jednak proste, oczywiste, można by rzec szkolne. Ufni w swoje wyczucie językowe i przeświadczeni o własnym doświadczeniu moglibyśmy je bagatelizować. Niesłusznie, bowiem do jakich poważnych nieporozumień w komunikacji naukowej mogą prowadzić tego rodzaju interferencje, pokazuje poniższe studium przypadku.

3. Termin *stary druk*: studium przypadku

Jako przykład strat w międzynarodowej komunikacji naukowej posłuży termin *stary druk*. Mimo że istnieją ekwiwalenty tego wyrażenia w innych językach (czes. *starý tisk*; fr. *livre ancien*; ros. *старопечатная книга*), to obejmują one swoim znaczeniem różne zbiory desygnatów. Zawsze za starodruki uważa się dokumenty graficzne wytłoczone ręcznie za pomocą ruchomych czcionek. Różnie jednak pojmuje się okres, w którym one powstawały. Najczęściej jest to czas od 1.01.1501 do 31.12.1800 (PN-N-01152-08 1994: pkt 1.1), jednak:

- w Polsce poszerza się go o okres tworzenia inkunabułów (Żbikowska-Migoń & Skalska-Zlat 2017, t. 2: 546), a więc rozpoczyna się po wynalezieniu druku przez Johanna Gutenberga (prawdopodobnie ok. 1440–1450 roku), podobnie w Czechach, ale tylko w szerszym znaczeniu tego słowa (Voit 2008, t. 2: 834);
- w Czechach „czasami kres górny zasięgu chronologicznego określa data wprowadzenia druku maszynowego w XIX wieku (w Czechach w 1860 r.)”⁶ (Horák, Urbánková & Wižďálková 1971: 11);
- we Francji najczęściej przyjmowaną granicą jest rok „1810–1811 (wprowadzenie dekretu o egzemplarzu obowiązkowym i rozpoczęcie wydawania francuskiej urzędowej bibliografii narodowej reorganizujące system książki po wydarzeniach rewolucji francuskiej) lub 1800, a nawet 1830 rok”⁷ (Fouché, Péchoin & Schuwer 2005, t. 2: 790);
- w Rosji stary druk „określa książki wydane w XVI-XVII wieku (rzadziej – w XVIII wieku)”⁸ (Žarkov 1999: 615).

Encyklopedie specjalne przynoszą także pośrednio informacje na temat innych krajów: w Bułgarii są to lata 1806–1878⁹ (Žarkov 1999: 615); w Finlandii do 1827 roku, w Szwecji do 1829 roku, w Danii do 1840 roku, na Węgrzech do 1860 roku, a w Niemczech do roku 1870 (wcześniej do 1850) (Voit 2008, t. 2: 834). Ale i tutaj napotykamy rozbieżności: polska encyklopedia (Żbikowska-Migoń & Skalska-Zlat 2017, t. 2: 546) wskazuje daty końcowe dla Węgier – 1800, a Niemiec – 1830 lub 1850; zaś czeska (Voit

6 Oryg.: „[...] někdy se horní časová hranice stanovuje datem zavedení strojového tisku v 19. století (v českém prostředí 1860)”.

7 Oryg.: „[...] 1810–1811 (lancement de la bibliographie nationale française et décrets impériaux réorganisant les professions du livre après les turbulences de la Révolution) ou de 1800, voire aujourd’hui de 1830 [...]”.

8 Oryg.: „[...] называли книги, напечатанные в 16-17 вв. реже – в 18 в.”.

9 Tak wyjątkowe przesunięcie okresu starodruku wynika z jednej strony z powodu nielicznych druków bułgarskich wydanych pod władzą Imperium Osmańskiego (za pierwszą nowobułgarską drukowaną książkę uchodzi *Kiriakodromion, sirecz Nedelnik* z 1806 roku – Jončev 1976: 228), a z drugiej – z powodu pełnego rozwoju rynku wydawniczego po uzyskaniu niepodległości w 1878 roku.

2008, t. 2: 834) dla Stanów Zjednoczonych, Belgii, Czech, Francji, Holandii, Rosji, Szkocji i Słowacji – 31.12.1800. Świadomość tych różnic pozostaje ukryta w słownikach przekładowych pozbawionych komentarza, a i – jak widać – nawet w artykułach encyklopedycznych trudno o jakiś konsensus. Co więcej, opisy rodzimych faktów sformułowane w rodzimych źródłach dają większe prawdopodobieństwo dokładności informacji, bowiem w publikacjach rodzimych informacje dotyczące obcych faktów są rozbieżne.

Kolejny problem stanowi znalezienie odpowiedniego ekwiwalentu terminu *'stary druk'*. W Polsce niejednokrotnie termin ten tłumaczy się błędnie na język angielski jako **old print* lub **old book*, a na niemiecki jako **Frühdruck* lub **alter Druck*. Jednak angielskie ekwiwalenty nie występują w żadnym z podstawowych źródeł informacji w języku angielskim (Reitz [2014]; Suarez & Woudhuysen 2010; Glaister 1996; Prytherch 1990; Feather 1986); natomiast w źródłach niemieckojęzycznych **alter Druck* nie występuje w ogóle, a *Frühdruck* w zależności od kontekstu (zob.: Corsten, Pflug & Schmidt-Künsemüller 1991, t. 3: 69; Kunze & Rückl 1974, t. 1: 585–586):

- może być synonimem *inkunabułu* (druk powstały do 31.12.1500 roku);
- może być synonimem *postinkunabułu* (druk powstały do 1520, 1530 lub 1550 roku);
- może obejmować zakresem zarówno *inkunabuły* jak i *postinkunabuły*.

Nigdy jednak nie oznacza druków z XVII i XVIII wieku, co – jak się wydaje – jest zasadniczym wyznacznikiem „starodruczności”. Tłumaczenia takie jednak zdarzają się i to nie tylko w potocznym użyciu, ale także w tłumaczeniach tytułów publikacji naukowych i popularnonaukowych oraz słów kluczowych (ryc. 5a–b), a nawet w słownikach specjalnych (ryc. 6a; oprócz tego np.: Bałajewska-Miglus & Berg 2006: 253). Błąd ten popełniany jest także w innych językach (ryc. 5c, 6b–c).

WIELOGŁOS
Pismo Wydziału Polonistyki UJ
3(13)2012, s. 199–210
doi: 10.4467/2084395XW1.12.018.0873

Wielogłos

Uniwersytet Jagielloński

Bibliolog na rozdrożu.
Jak można dzisiaj badać
stare druki?

Abstract

A bibliognost at the crossroads. How can we study the old prints today?

The article focuses on the description of old print as a graphic project. It emphasizes three aspects of the book: its contents, function and form. It shows a proposal for analysis including print structure and typography. The structure includes: the title page, the publishing framework, additional materials and the main text. In the analysis of typography attention is paid to the typographic means of expression: font, printed surface, light colour, graphic layout, format, highlighted elements, decorations and

Rycina 5a–c. Powstałe przez błędne skalkowanie niewłaściwe ekwiwalenty terminu 'stary druk' dla języka angielskiego wśród przekładów tytułów artykułów i słów kluczowych z języków polskiego oraz czeskiego
Źródło: ze zbiorów własnych.

a

Folia Bibliologica
2006-2007 | 48-49 | 41-58

Użytkownik zostawia ślad... Odręczne zapiski w starodrukach Biblioteki Księży Marianów

Chcesz

Full texts: [Download](#)

Languages of publication: PL

Keywords:

PL [Starodruki](#) [Marginalia](#) [Biblioteka Księży Marianów](#) [Lublin](#)
EN [Old print](#) [Marginalia](#) [Library Marians](#) [Lublin](#)

b

Folia historica Bohemica
2011 | 26 | 2 | 509-520

Zpracování sekundárních autorů v elektronické verzi Knihopisu

Jana Čížková

Selected contents from this journal: <http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelsvi/casopisy-v-elektronicke-podobe.ep/>

Title variants:

EN PROCESSING OF SECONDARY AUTHORS IN AN ELECTRONIC FORM OF KNIHOPIS

Languages of publication: CS

Abstracts:

EN The article describes a digital version of Knihopis [českých a slovenských tisků z let 1501-1800](#), which is accessible via an Internet address www.knihopis.org. An important part of the Knihopis is a dictionary of authorities and definitions. The article describes work on supplementation of secondary authorities, search of the authorities by the user and their application in research on the history of institutions, for example. The database of Knihopis authorities is further compared with a database of monks and monastic institutions elaborated in the Institute of History, Academy of Science CR, including data assumptions and mutual quotations.

Keywords:

EN [RETROSPECTIVE BIBLIOGRAPHY](#) [CZECH OLD PRINTS](#) [SLOVAK OLD PRINTS](#) [BIO-BIBLIOGRAPHICAL DATABASE](#) [DATABASE OF AUTHORITIES](#) [SECONDARY AUTHORITIES](#)

c

Rycina 5a–c. Powstałe przez błędne skalkowanie niewłaściwe ekwiwalenty terminu *stary druk* dla języka angielskiego wśród przekładów tytułów artykułów i słów kluczowych z języków polskiego oraz czeskiego
Źródło: ze zbiorów własnych.

Ponieważ przykłady mają zilustrować zjawisko, a nie stanowić krytykę – zanonimizowano niektóre dane.

Stary druk (starodruk)

Dokument graficzny z okresu od wynalezienia druku aż do końca XVIII w. *Zt.* Inkunabuł.

a. [old book](#), [old print](#); *f.* [livre ancien](#); *n.* [Frühdruck](#), [alter Druck](#); *r.* старинная книга, старопечатная книга

a

STARÉ TISKY (angl. [old prints](#), fr. [livres anciens](#), něm. [alte Drucke](#)) – vnitřně nesourodá kategorie zahrnující všechny produkty ručního tiskárny mezi 15. a 19. stoletím. V širším slo-

b

starý tisk

r. старинная книга
p. druk stary, starodruk
n. [alter Druck](#), [Frühdruck](#)
a. [old book](#)
f. [livre ancien](#)
viz též oddělení starých tisků c

Rycina 6a–c. Pozorne ekwiwalenty terminu *stary druk* dla języka angielskiego i niemieckiego zarejestrowane w słownikach i encyklopediach w językach polskim oraz czeskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Czapnik, Gruszka & Tadeusiewicz 2011: 315; Voit 2008, t. 2: 834; Nádvořník 1958: 571.

Wobec tego w języku angielskim jesteśmy zmuszeni posiłkować się innymi terminami, spotykany mi w rodzimych źródłach w języku angielskim, oba jednak są obciążone pewną nieściślością. Termin *rare book* jest używany rzadko i raczej jako określenie w nazwach działów różnych instytucji (bibliotek, stowarzyszeń, szkół) lub tytułach czasopism – np. Rare Books and Manuscripts Section; Rare Books Group; Rare Book School; Rare Book Review – niż samodzielne hasło (por.: Suarez & Woudhuysen 2010, t. 2: 1080; Feather 1986: 227)¹⁰. Nie do końca także odpowiada to polskiemu, czeskiemu czy rosyjskiemu rozumieniu *starego druku*: „książka tak trudna do znalezienia, że na rynku antykwarycznym znanych jest tylko kilka egzemplarzy”¹¹ (Reitz 2014: abc-clio.com/ODLIS/odlis_r.aspx#rarebook). A więc zakresem tego terminu objęte są wszystkie książki, które są rzadkie i trudno dostępne, a nie tylko te, które powstały/zostały wyprodukowane w XVI–XVIII wieku. Podobnie określenie *early printed book*, spotykane w anglojęzycznych tłumaczeniach polskich nazw działów bibliotek, nie jest właściwym ekwiwalentem. Nie jest on notowany przez żaden specjalistyczny słownik w języku angielskim (zob. Landau 1966; Feather 1986; Prytherch 1990; Wedgeworth 1993; Glaister 1996; Feather & Struges 1997; Reitz 2014), a co więcej: wyrywkowe przejście kilku źródeł informacji (zob. tab. 1), posługujących się tą frazą, dobitnie wskazuje, że określenie to jest każdorazowo doprecyzowywane oraz różnie rozumiane.

Tabela 1. Zasięg chronologiczny znaczenia *early printed book* w języku angielskim w latach 1961–2021

Źródło	Tytuł Objaśnienie	Zasięg chronologiczny znaczenia terminu
Besterman 1961	<i>Early printed books to the end of the sixteenth century</i>	od 1450 do 1600 roku
Bland 2010	<i>A guide to early printed books and manuscripts</i> Early printed books–16th century–Bibliography–Methodology. Early printed books–17th century–Bibliography–Methodology.	od 1501 do 1700 roku
Dane 2012	<i>What is a book? The study of early printed books</i> „Chronologicznie autor obejmuje całą erę druku ręcznego, czyli okres od około 1450 do 1800 roku” (Imańska 2013: 187)	od 1450 do 1800 roku
Werner 2019	<i>Studying early printed books, 1450–1800</i>	od 1450 do 1800 roku
British Library [2021] ¹²	<i>Early printed books</i> „incunabula [, ...] books printed in the 16th century”	od 1450 do 1600 roku

10 Podobnie w języku niemieckim – *Rara*-, które możemy spotkać w nazwach działów bibliotek (*Rara-Abteilung*; *Rara-Sammlung*). Jednak i tu oznacza ono zbiory dokumentów rzadkich i cennych, a nie druki XVI–XVIII wieku. Por.: „Die seit den 1980er Jahren entstandene Rara-Sammlung enthält vor allem seltene und wertvolle Drucke des 17. Jahrhunderts sowie alle Hamburger und Altonaer Drucke des 18. Jahrhunderts, ferner wertvolle illustrierte Drucke des 18. und 19. Jahrhunderts und seltene Exemplare neuerer Literatur” – Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky, *Rara-Sammlung*. Dostępny online: sub.uni-hamburg.de/sammlungen/seltene-und-alte-drucke/rara-sammlung.html [data dostępu: 15.2.2021]. Tłum.: „Powstały w latach 80. XX wieku zbiór cymeliów zawiera przede wszystkim rzadkie i cenne XVII wieku oraz wszystkie druki hamburskie i altońskie XVIII wieku, w dalszej kolejności osiemnasto- i dziewiętnastowieczne druki ilustrowane i rzadkie egzemplarze nowszej literatury”.

11 Oryg.: „A book so difficult to find that only a few copies are known to antiquarian booksellers”.

12 British Library. *Early printed books*. Dostępny online: bl.uk/collection-guides/early-printed-books [data dostępu: 15.2.2021].

Źródło	Tytuł Objaśnienie*	Zasięg chronologicz- ny znaczenia terminu
University of Chicago Library [2021] ¹³	<i>Guide to early printed books</i> „books printed in the major languages of Western Europe be- tween 1450 and 1700”	od 1450 do 1700 roku

* objaśnień, tam gdzie to konieczne, dokonywano na podstawie haseł przedmiotowych, recenzji i/lub analizy treści

Źródło: opracowanie własne.

Z tego powodu słusznie polski słownik z zakresu nauki o bibliografii (ryc. 7a) i francuska encyklopedia z zakresu bibliologii (ryc. 7b) w ogóle pomijają ekwiwalent terminu *stary druk*, mimo że w innych przypadkach podają takie ekwiwalenty.

stary druk
home / stary druk

Definicja

Dokument graficzny publikowany do 1800 roku włącznie.

Źródło: PN-N-01152-8-1994

G.J.

- > RI [chronogram](#)
- > RT [explicit](#)
- > RI [invenimatur](#)
- > RT [incipit](#)

EQ

plyta gramofonowa
home / plyta gramofonowa

Definicja

Krążek z tworzywa sztucznego z mechanicznym zapisem dźwięku.

Źródło: PN-N-01152-07-1905

J.P.

- > RI [dokument dźwiękowy](#)
- > RT [obwoluta płyty](#)
- > EQ [gramophone record !\[\]\(94a0b6afdeadc334f091e1e203059d04_img.jpg\)](#)

livre ancien Angl.

La notion de *livre ancien*, nécessaire en particulier à la constitution de critères de conservation et de normes de catalogage spécifiques, semble bien ancrée dans les esprits, et pourtant elle demeure aléatoire. Sait-on exactement ce qui confère un livre le label d'ancienneté? La frontière la plus couramment admise en France se situe autour de 1810-1811 (lanc

livre animé

synt. n.m. – *Livre*: → LIVRE; *animé*: p.p. du verbe *animer* (lat. *animare*, de *anima*, « air, souffle, âme, principe de la vie »).

Angl. [pop-up book](#)

livre conçu de manière que ses pages puissent changer d'aspect au moyen de dispositifs divers (coulisses, mécanismes

Rycina 7a-b. Słuszne pominięcie ekwiwalentu terminu *stary druk* dla języka angielskiego w słownikach i encyklopediach w językach polskim oraz francuskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Pacek 2010: sternik.bn.org.pl/vocab/index.php?tema=844&/stary-druk; Fouché, Péchoin, Schuwer 2005, t. 2: 790.

Rycina 7a pokazuje, oprócz fragmentu z terminem *stary druk*, także pobliski fragment z terminem *plyta gramofonowa*. Rycina 7b pokazuje, oprócz fragmentu z terminem *livre ancien*, także pobliski fragment z terminem *livre animé*. Dla podkreślenia różnicy obie ryciny zmanipulowano, dodając zaznaczenie na szaro, uwypuklające brak ekwiwalentów.

Powyżej przedstawiona tautonomia, skutkująca niepełną przystawalnością znaczenia terminu *stary druk* w różnych językach i tradycjach naukowych, powoduje straty w międzynarodowej komunikacji naukowej. Już choćby dlatego, że sugeruje homogeniczność pojęcia ‘stary druk’, gdy tymczasem w róż-

13 The University of Chicago Library. Guide to Early Printed Books. Dostępny online: guides.lib.uchicago.edu/c.php?g=527774&p=3608489 [data dostępu: 15.2.2021].

nych językach, a czasem nawet w różnych kontekstach, oznacza ono nietożsame sobie zbiory desygnatów. Tego rodzaju rozbieżności powinny być uwzględnione w słownikach (zwłaszcza tych pretendujących do miana naukowych), jeśli mają ułatwić, a nie utrudnić komunikację naukową. Nie do przecenienia byłaby też wartość poznawcza płynąca z ich lektury. Niestety, na ogół słowniki przekładowe tego wymogu nie spełniają. Problem przekładu terminu *stary druk* ujawnił tym samym, jak skonstruować projektowany słownik, i wskazał, jaki powinien być jego cel.

4. Wielojęzyczny słownik encyklopedyczny typów dokumentów – projekt

4.1. Cel projektu

W 2019 roku, w ramach grupy roboczej „Bibliographical Data” międzynarodowego konsorcjum „Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities” (DARIAH-EU)¹⁴, współautor niniejszego tekstu, Jakub Maciej Łubocki, zaproponował prace nad przygotowaniem wielojęzycznego słownika encyklopedycznego typów dokumentów. Grupa robocza zaakceptowała ten pomysł, w związku z czym wraz z Elżbietą Herden przygotowali koncepcję takiego słownika. Dzięki niemu jego użytkownik uniknie wyżej przedstawionych pułapek oraz wybierze właściwy ekwiwalent lub zorientuje się w jego braku. Czynności te zakłócają obecnie dwie bariery informacyjne: językowa (nieznajomość danego języka) i terminologiczna (nieznajomość znaczenia danego terminu lub nieświadomość faktu jego istnienia). Słowa oznaczające typy dokumentów są najczęściej terminami i ich przekład powinien być możliwie ścisły: oznacza to zastosowanie pełnego ekwiwalentu, a nie pozornego ekwiwalentu lub neologizmu, wskutek anizomorfizmu lub nieutralnej kalki językowej. Z tego powodu słownik będzie nie tylko podawać ekwiwalenty, ale także komentować ich znaczenie i zastosowanie poprzez definicje i adnotacje oraz przykłady użycia. W ten sposób powstanie źródło informacji podające znaczenie poszczególnych terminów identyfikujących typy dokumentów. Źródło to będzie (1) słownikiem (2) encyklopedycznym z zakresu (3) typów dokumentów o charakterze (4) wielojęzycznym, (5) kontrolowanym i (6) adnotowanym. Poniżej objaśniono, co to będzie oznaczać w praktyce.

Słownik oznacza, że przygotowane źródło będzie opisywać jedynie jednostki leksykograficzne, a nie obiektywne znaczenie słów. Piotr Źmigrodzki (2001: 42, pkt 3) przestrzega przed twierdzeniem, że słowniki podają rzeczywiste znaczenie wyrazów: one jedynie gromadzą ich opisy leksykograficzne, w związku z czym słownik ukazuje obraz leksykograficzny, a nie rzeczywistość językową. Projektowanego słownika nie można określić także mianem tezaury dokumentacyjnego, w którym porządkowanie zebranego materiału opiera się na znaczeniu wyrażen z uwzględnieniem relacji semantycznych, jakie zachodzą między nimi. Mając świadomość, że przygotowanie pełnego tezaury typów dokumentów byłoby spełnieniem marzeń wielu z nas, trzeba twardo stwierdzić, że przygotowanie takiego źródła przekracza obecne możliwości organizacyjne, bowiem tezaurus dokumentacyjny musiałby oprzeć się na międzynarodowym konsensusie, co do opisów sposobów istnienia wszystkich typów dokumentów, a także ujawnienia wszystkich form tegoż istnienia. Oczywiście w projektowanym słowniku zostaną uwzględnione

¹⁴ Więcej na jej temat – zob.: Łubocki, Herden, Siwecka 2021.

zależności zachodzące między poszczególnymi typami dokumentów, jednakże nie będzie nosiło to znamion bezwzględnej ścisłości czy kompletności: pełne ujawnienie relacji semantycznych wraz z asocjacjami jest zadaniem bardzo pracochłonnym, a obecność askryptorów w teaurusie obciąża prace także autorytarne rozstrzygnięciem, jakie terminy uznaje się za prawidłowe, a jakie nie, co jest trudne w teaurusach jednojęzycznych, a co dopiero – w teaurusach wielojęzycznych¹⁵. Rezygnacja z tych niewątpliwie cennych walorów sprawi jednak, że prace nad słownikiem zamkną się w dającej przewidzieć przyszłości.

Encyklopedyczny oznacza, że artykuły hasłowe słownika będą opisywać pojęcie znaczone przez wyraz hasłowy, a nie fakty językowe – cechy gramatyczne, syntaktyczne czy stylistyczne – jak czynią to słowniki językowe (Miodunka 1989: 223, 252). Innymi słowy słownik będzie odpowiadał na pytanie, jak dany wyraz funkcjonuje w danym języku i co oznacza, a nie jakie są jego właściwości językowe.

Typy dokumentów należy tutaj rozumieć w specyficzny sposób. Słownik w pełni rejestruje określenia typów dokumentów *sensu stricto*, tj. określenia związane z pierwszeństwem źródłowym informacji, sposobem zapisu i odbioru treści, formą wydawniczą lub introligatorską, techniką wytworzenia, formatem, kolejnością opublikowania oraz zasięgiem i stopniem rozpowszechnienia. Natomiast na prawach wyjątku rejestruje określenia typów publikacji, a więc gatunki piśmiennicze, typy przeznaczenia czytelniczego, typy poziomu opracowania i kategorie ewidencji bibliotecznej – te terminy słownik rejestruje tylko w przypadku, kiedy są uwzględniane w bibliograficznych bazach danych jako kryterium wyszukiwania lub selekcji materiału. Na włączenie to zdecydowano się z powodów praktycznych – homogeniczność słownika jest ważna, jednak nie powinna znacząco obniżać walorów poznawczych i pragmatycznych. Z kolei wyłączenie z rejestracji większości gatunków (których mnogość można liczyć w setkach) nie tylko znacznie ułatwi prace nad słownikiem, ale przede wszystkim nie w pełni mieści się w opisanym zakresie (genologia nie jest częścią nauk o komunikacji i mediach).

Wielojęzyczny oznacza, że docelowo rejestracja powinna objąć możliwie jak najwięcej języków, szczególnie tych mniej powszechnych w międzynarodowej komunikacji naukowej, gdyż tylko to pozwoli spełnić nadzieje pokładane w słowniku. Na tym etapie można przyjąć, że wartością początkową powinna być liczba ok. 15–20 języków¹⁶. Tak szeroko zakrojone przedsięwzięcie przy współpracy wielu ośrodków z całego świata jest możliwe do wykonania, zwłaszcza w erze cyfrowej.

Kontrolowany oznacza, że słownik będzie pośredniczył w przekazywaniu już ustalonej wiedzy terminologicznej bez potrzeby definiowania na nowo gromadzonego słownictwa. Przez „oryginalne” definicje rozumie się takie, które są nowym, autorskim ujęciem leksykograficznym jakiegoś pojęcia, poprzedzonym stosownymi badaniami i namysłem. Tymczasem w projektowanym słowniku definicje zostaną przejęte z innych, autorytatywnych istniejących źródeł, a proces badań i namysłu ograniczy się do odszukania zasobu definicji dokonanych w danym języku i wyboru najlepszej z nich (lub skonfrontowania kilku, jeśli będzie tego wymagać niejasna lub wariantywna sytuacja definicyjna). Należy tu koniecznie podkreślić, że definicje nie muszą pochodzić wyłącznie ze słowników, lecz także z encyklopedii, norm, podręczników

15 Na problemy odpowiedniości deskryptorów w teaurusach wielojęzycznych wskazuje Kazimierz Leski (1978: 165-176), podając opis co najmniej 10 różnych przypadków stopnia wzajemnej odpowiedniości lub jej braku oraz zarys ogólnej problematyki niedogodności tworzenia teaurusów wielojęzycznych.

16 Wartość tę przyjmuje się na podstawie dotychczasowych bibliologicznych przedsięwzięć leksykograficznych. Za wzór w tej kwestii można przedstawić dwudziestojęzyczny z zakresu edytorstwa (Móra 1984) lub, tworzony z odmiennej perspektywy i reprezentujący inny, choć częściowo zbieżny, krąg językowy, czternastojęzyczny z zakresu informacji naukowej (Čavdarov *et al.* 1975).

i innych publikacji – słowem wszelkich możliwych dokumentów: utrwalonych, rozpowszechnionych i uznanych za autorytatywne.

Adnotowany oznacza, że mikrostruktura słownika będzie zawierać oprócz definicji także komentarz, o ile będzie wymagało tego pełne przedstawienie obrazu terminologicznego. Słowniki przekładowe nie wskazują takich niuansów znaczeniowych lub robią to niezbyt precyzyjnie, natomiast syntetyczna adnotacja dokonana na podstawie zebranych definicji pokaże różnice i podobieństwa w – wydawałoby się tożsamyh sobie – ekwiwalentach językowych. Wskazują na to Helmut Felber i Gerhard Budin (1994: 86, 116–118): „W różnych językach całość zakresu dzielona jest często w różny sposób, tak że ten sam zakres może obejmować różne części, [...] słowniki przekładowe [...], jeśli roszczą sobie prawo do uznania ich za naukowe, [powinny] oprócz pełnej zgodności pojęć, rejestrować także różne stopnie odchylenia od pełnej zgodności”.

4.2. Stan prac

Do tej pory udało się zakończyć prace koncepcyjne i w wielu miejscach określić szczegóły metodologiczne, w tym przedstawione powyżej założenia ogólne oraz mikrostrukturę słownika (w postaci schematu artykułu hasłowego – zob. Aneks 1–2). Zakończono także kwalifikację polskich terminów do słownika (w liczbie 273), co pozwoliło wstępnie skonstruować jego makrostrukturę (zob. Aneks 3). Najbliższym krokiem będzie ustalenie właściwej ekwiwalencji terminów w języku angielskim, który przewidziano jako język wyjściowy słownika. Od strony technicznej wypracowano następujące zasady pracy nad słownikiem:

- współpraca w środowisku sieciowym bez konieczności obrad *in situ*;
- słownik dostępny sieciowo w trybie open access jako baza danych;
- język angielski jako język komunikacji między członkami kolegium redakcyjnego;
- rola redaktorów językowych – rodzimych użytkowników danego języka: dostarczenie redaktorom naczelnyh, pojedynczo lub zespołowo, na podstawie przedstawionej siatki haseł i schematu artykułu hasłowego, materiałów leksykograficznych z danego języka.

Szczegółowe rozwiązania techniczne dotyczące współpracy redaktorów naczelnych i redaktorów językowych oraz ostateczny wybór programu, w którym będą odbywać się prace leksykograficzne, zostaną uzgodnione później. Komunikację i widoczność w sieci zapewnia witryna internetowa gromadząca całość materiałów związanych z pracą nad słownikiem: *Dictionary of types of documents. Encyclopaedic, multilingual, annotated and controlled source of information about terms describing types of documents* (type-sofdocuments.wordpress.com)¹⁷.

5. Podsumowanie

Zaprezentowana powyżej koncepcja słownika jest nie tylko następstwem niezgody na nadmierną swobodę w posługiwaniu się językiem w komunikacji naukowej, ale także realizacją teoretycznych postu-

¹⁷ Wszystkich zainteresowanych współpracą przy tym przedsięwzięciu zapraszamy do kontaktu poprzez tę stronę. Tych, którzy z takich czy innych względów nie mogą wziąć w nim udziału, uprzejmie prosimy o propagowanie go wśród specjalistów, aby jak najszersze grono mogło rozważyć udział w proponowanych przez nas pracach.

latów płynących z refleksji nad stanem i znaczeniem terminologii w XXI wieku. Refleksja ta zwłaszcza w ostatnim dziesięcioleciu jest dynamicznie rozwijana, tak w Polsce (główne założenia koncepcji czerpią z ustaleń i propozycji zawartych w modelu systemu informacji terminologicznej Jacka Tomaszczyka (2014: 165–193) oraz modelu idealnego słownika terminologicznego Piotra Michałowskiego (2017: 121–180)), jak i za granicą (np.: Drewer & Schmitz 2017).

Hipertekstowy słownik terminologiczny dostępny sieciowo, do jakiego ma doprowadzić realizacja koncepcji, stanowi terminologiczną bazę danych, umożliwiającą rozpowszechnianie i wymianę informacji terminologicznej (zob.: Heinisch 2019). Jeśli taki słownik uwzględni więcej niż jeden język, staje się także narzędziem kontroli i ewaluacji słownictwa specjalistycznego z danego zakresu na poziomie międzynarodowym (zagadnienie poprawy jakości tłumaczenia w kontekście terminologicznych baz danych przedstawia: Sztuk 2019). Szereg przykładów obrazujących problem właściwej ekwiwalencji w pracy terminologicznej podają Reiner Arntz, Heribert Picht i Felix Mayer (2009: 148–185). Związki takiej pracy z terminografią doprecyzowuje Mayer (2019) w osobnej publikacji. Pomocne są także opisy ogólne i wskazówki praktyczne dotyczące procesów leksykograficznych, jakim poddawane są terminy, zawarte w pracy Łukasza Karpińskiego (2008).

Należy pamiętać, że współcześnie terminologia nie jest już tylko narzędziem komunikacji między naukowcami czy fachowcami, ale, dzięki powszechnej cyfryzacji i usieciowieniu, staje się środkiem komunikowania i organizacji wiedzy wykorzystywanym także przez nieprofesjonalistów, którzy spotykają się z nią, nie mając jednocześnie odpowiedniego przygotowania do jej odbioru. Stąd terminologia oprócz aspektu translatorycznego ma także walory czysto użytkowe i to nie tylko międzyjęzykowe, ale także wewnątrzjęzykowe, na co wskazuje Tom Winter (2019). Zgłębianie terminologii ma także na celu nie tylko poprawne komunikowanie się, ale również stanowi środek heurezy i samorozwoju, jako pomoc w odbiorze tekstów, ich tworzeniu i materiał w procesie uczenia się i nauczania. Takie możliwości wskazuje we własnym projekcie terminologicznym Burkhard Schaefer (1991). Z tej perspektywy terminologia dotycząca typów dokumentów zebrana w odpowiednio zaprojektowanym słowniku pomoże nie tylko w ogólnym formułowaniu poprawnych wystąpień ustnych i pisemnych oraz ich tłumaczeniu, ale także specjalistycznych opisów dokumentów stosowanych w zbiorach informacji oraz budowaniu na ich podstawie narzędzi wyszukiwawczych – w szczególności w bibliograficznych bazach danych i bibliotekach cyfrowych, gdzie stosowana jest jako kryterium wyszukiwania lub selekcji materiału¹⁸.

Aneks 1. Schemat artykułu hasłowego¹⁹

1. TERMIN (eng)
2. UOGÓLNIONA DEFINICJA (eng)

18 Przykład takiego zastosowania wielojęzycznego słownika terminologicznego jako narzędzia organizacji wiedzy znajdujemy np. w: Kowalski 2020. Współwystępowanie danych o naturze terminologicznej i bibliograficznej nie jest zresztą obserwacją nową – ich łączenie w środowisku cyfrowym postuluje się co najmniej od lat 90. XX wieku tj. od początków procesu usieciowania informacji (zob. Stock & Stock 1991).

19 W nawiasie podano język, w jakim zostanie wyrażony dany element: eng – język angielski; mul – właściwy symbol języka narodowego, np. spa – hiszpański. Kody języków są oparte o międzynarodową normę ISO 639-2:1998 *Codes for the representation of names of languages -- Part 2: Alpha-3 code*.

3. ADNOTACJA zawierająca międzynarodowy komentarz (eng)
 - *
- 4.1. EKWIWALENT PREFEROWANY 1 (mul)
- 5.1. NIEPREFEROWANE POZOSTAŁE EKWIWALENTY 1 (mul)
- 6.1. DEFINICJA REALNA 1 (mul)
 - 7.1. TŁUMACZENIE DEFINICJI REALNEJ 1 (eng)
 - 8.1. ŹRÓDŁO DEFINICJI (opis bibliograficzny)
 - 9.1. PRZYKŁAD UŻYCIA (mul)
 - 10.1. TŁUMACZENIE PRZYKŁADU UŻYCIA (eng)
 - 11.1. ŹRÓDŁO PRZYKŁADU (opis bibliograficzny)
 - 12.1. NUMER PODHASŁA artykułu hasłowego
 - 13.1. AUTOR PODHASŁA+OSTATNIA AKTUALIZACJA
 - o
- 4.2. EKWIWALENT 2
- 5.2. EKWIWALENTY ODRZUCONE 2
- 6.2. DEFINICJA REALNA 2
- etc.
- *
14. TERMINY KOJARZENIOWE (eng)
 - *
15. NUMER POZYCJI SŁOWNIKOWEJ artykułu hasłowego
16. ADRES URL do artykułu hasłowego
17. REDAKTOR HASŁA + OSTATNIA AKTUALIZACJA

Aneks 2. Przykładowy artykuł hasłowy

1. –
2. document similar to journal, but one-off (with only one issue)
3. term specific only for Poland – unknown in other languages; any of suggested equivalents are incorrect, are not existing in foreign-language sources of information and are only creations of polish translators
 - *
- 4.1. jednodniówka
 - 6.1. wydawnictwo podobne do czasopisma, lecz jednorazowe, najczęściej okolicznościowe (np. wydane w trakcie trwania zjazdu jakiejś organizacji), stające się często próbnym (pierwszym) numerem czasopisma
 - 7.1. document similar to journal, but one-off (with only one issue), most often occasional, sometimes becoming a trial (first) issue of journal

- 8.1. *Podręczny słownik bibliotekarza*, oprac. G. Czapnik, Z. Gruszka, przy współpr. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2011, s. 127.
- 9.1. „Jednodniówki są drukami przeznaczonymi dla wąskiego, wyraźnie określonego kręgu odbiorców, który najczęściej jest także inicjatorem ich wydania” [s. 99].
- 10.1. [Jednodniówka] are prints intended for a narrow, clearly specified audience, who are also more often the initiator of their publication.
- 11.1. Wanda A. Ciszewska, *Ćwierćpetit. Jednodniówka załogi Zakładów Graficznych „Książka i Wiedza” w Toruniu źródłem informacji o życiu społecznym na początku lat pięćdziesiątych dwudziestego wieku*, „Folia Toruniensia”, 2011 (11), s. 99–108. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2011.009>.
- 12.1. #123456.1
- 13.1. Jakub M. Łubocki; 19.07.2019
◦
- 4.2. –
- 5.2. one day’s paper; daily paper
- 6.2. [see 2., 3., 7.1.]
- 9.2. “A daily [paper] Cwierćpetit comes from the period of the ownership transformation of the Torun printing house, which took place at the beginning of the 1950s” [p. 108].
- 11.2. Wanda A. Ciszewska, *Ćwierćpetit. Jednodniówka załogi Zakładów Graficznych „Książka i Wiedza” w Toruniu źródłem informacji o życiu społecznym na początku lat pięćdziesiątych dwudziestego wieku*, „Folia Toruniensia”, 2011 (11), s. 99–108.
- 12.2. #123456.2
- 13.2. Jon Doe; 12.09.2020
◦
- 4.3. –
- 5.3. Eintagsblatt; Einmaliger Leseblatt
- 6.3. [siehe 2., 3., 7.1.]
- 9.3. „Der einmalige Leseblatt [sic!] Cwierćpetit stammt aus der Zeit der Eigentumsumgestaltung der Thorner Druckerei, die zu Beginn der 50er Jahre stattfanden [sic!]“ [S. 108].
- 10.3. [siehe 9.2.]
- 11.3. Wanda A. Ciszewska, *Ćwierćpetit. Jednodniówka załogi Zakładów Graficznych „Książka i Wiedza” w Toruniu źródłem informacji o życiu społecznym na początku lat pięćdziesiątych dwudziestego wieku*, „Folia Toruniensia”, 2011 (11), s. 99–108.
- 12.3. #123456.3
- 13.3. Johann Schmidt; 12.04.2020
*
14. ephemera #123457
*
15. #123456
16. wsetd.com/123456
17. Jakub M. Łubocki; 20.09.2020

Aneks 3. Schemat działów głównych słownika

A. Typy dokumentów

- A.1. według pierwszeństwa źródłowego informacji
- A.2. według zapisu i odbioru treści
- A.3. według zamierzenia wydawniczego
- A.4. według zamierzenia introligatorskiego
- A.5. według techniki wytworzenia
- A.6. według formatu
- A.7. według kolejności opublikowania
- A.8. według zasięgu i stopnia rozpowszechnienia

B. Typy publikacji (ważniejsze z punktu widzenia danych bibliograficznych)

- B.1. według gatunku
- B.2. według przeznaczenia czytelniczego/obszaru potrzeb informacyjnych
- B.3. według poziomu opracowania
- B.4. według kategorii ewidencji bibliotecznej

Bibliografia

- Agrovoc ([2021]) *AGROVOC Multilingual Thesaurus*. Dostępny online: fao.org/agrovoc [data dostępu: 15.2.2021].
- Anioł-Kwiatkowska, Jadwiga (2003) *Wielojęzyczny słownik florystyczny*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Arntz, Reiner, Heribert Picht, Felix Mayer (2009) *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Bagłajewska-Miglus, Ewa, Rainer Berg (2006) *Polnisch Wörterbuch für Bibliotheken. Deutsch-Polnisch, Polnisch-Deutsch*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Besterman, Theodore (1961) *Early Printed Books to the End of the Sixteenth Century. A Bibliography of Bibliographies*. Genève: Societas Bibliographica.
- Bland, Mark (2010) *A Guide to Early Printed Books and Manuscripts*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Čavdarov, S. et al. (1975) *Terminologičen rečnik po informatika*. Moskva: Meždunarodnyj Centr Naučnoj i Tehničeskoj Informacii.
- Chmielewska-Gorczyca, Ewa (2007) *STEBIS – System Tezaurusów Biblioteki Sejmowej. Cz. 2. Wykaz systematyczny*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Cnapius, Gregorius (1621–1632) *Thesavrvs Polonolatinogræcvs Sev Promptvarivm Lingvæ Latinæ et Græcæ Polonorum vsui accomodatvm ...*, t. 1–3. Cracoviæ: Typis Francisci Cæsarij.

- Corsten, Severin, Günther Pflug, Friedrich Adolf Schmidt-Künsemüller (red.) (1987–2016) *Lexikon des gesamten Buchwesens*, t. 1–9. Stuttgart: Anton Hiersemann.
- Cybulski, Radosław (1984) „Z doświadczeń jednej próby typologii dokumentów”. [W:] *Rocznik Biblioteki Narodowej*. Vol. 20; 147–158.
- Czapnik, Grzegorz, Zbigniew Gruszka, Hanna Tadeusiewicz (2011) *Podręczny słownik bibliotekarza*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Dąbkowski, Grzegorz (2004) *Siedmiojęzyczny słownik terminów muzycznych. Włosko-francusko-angielsko-niemiecko-rosyjsko-czesko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo Takt.
- Dane, Joseph A. (2012) *What is a Book? The Study of Early Printed Books*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Dictionarivs Ioannis Mvrmellii* (1528) *Dictionarivs Ioannis Mvrmellii variarvm rerum, tum pueris, tum adultis utilissimus, cum Germanica atq[ue] Polonica interpretatione adiecto etiam uocabulorum et capituloru[m] indice ne difficultas fieret aliquis in quaerendo quare quod quisq[ue] habere uoluerit in promptu habebit*. Cracouiae: per Hieronymum Vieto.
- Drewer, Petra, Klaus-Dirk Schmitz (2017) *Terminologiemangement. Grundlagen – Methoden – Werkzeuge*. Berlin: Springer Vieweg.
- Dubisz, Stanisław (red.) (2018) *Wielki słownik języka polskiego PWN*, t. 1-5. Warszawa: PWN.
- Dz.U. 2012 poz. 877 (2012) Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 lipca 2012 r. w sprawie kryteriów i trybu przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym.
- Dz.U. 2015 poz. 2015 (2015) Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 27 października 2015 r. w sprawie kryteriów i trybu przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym.
- Dz.U. 2018 poz. 1668 (2018) Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.
- Dz.U. 2019 poz. 392 (2019) Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej.
- Dz.U. 2019 poz. 496 (2019) Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 marca 2019 r. w sprawie danych przetwarzanych w Zintegrowanym Systemie Informacji o Szkolnictwie Wyższym i Nauce POL-on.
- EuroVoc ([2020]) *EuroVoc*. Version 4.12. Dostępny online: op.europa.eu/s/oLYv [data dostępu: 15.2.2021].
- Feather, John (1986) *A Dictionary of Book History*. New York: Oxford University Press.
- Feather, John, Paul Struges (1997) *International Encyclopedia of Information and Library Science*. London: Routledge.
- Felber, Helmut, Gerhard Budin (1994) *Teoria i praktyka terminologii*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Fouché, Pascal, Daniel Péchoin, Philippe Schuwer (red.) (2002–2011) *Dictionnaire encyclopédique du livre*, t. 1-3. Paris: Éditions du Cercle de la Librairie.
- Glaister, Geoffrey Ashall (1996) *Encyclopedia of the Book*, New Castle: Oak Knoll Press.
- Heinisch, Barbara (2019) „Darstellung und Verbreitung von Terminologie mittels Terminologiedatenbanken”. [W:] Petra Drewer, Donatella Pulitano (red.) *Terminologie: Epochen – Schwerpunkte – Umsetzungen. Zum 25-jährigen Bestehen des Rats für Deutschsprachige Terminologie*. Berlin: Springer Vieweg; 117–142.
- Horák, František, Emma Urbánková, Bedřiška Wiždálková (1971) *Pravidla jmenné katalogizace starých tisků, prvotisků a rukopisů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hornby, A.S. (2005) *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Sally Wehmeier et al. (red.). Oxford: Oxford University Press.

- Imańska, Iwona (2013) „Joseph A. Dane, *What Is a Book? The Study of Early Printed Books*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press 2012, XV, 276 s., il., ISBN 978-0-268-02609-7” [recenzja]. [W:] *Roczniki Biblioteczne*. Vol. 57; 186–190.
- ISO 25964-1:2011 (2011) *Information and Documentation – Thesauri and Interoperability with other Vocabularies – Part 1: Thesauri for Information Retrieval*
- Jončev, Vasil (1976) *Knigata prez vekovete*. Sofiâ: B”lgarski Hudožnik.
- Karpiński, Łukasz (2008) *Zarys leksykografii terminologicznej*. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kowalski, Paweł (2020) „Multilingual Dictionary of Keywords as a Tool for the Digital Bibliographic Database of World Slavic Linguistics”. [W:] *Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Vol. 46 (2); 319–331
- Kunze, Horst, Gotthard Rückl (red.) (1974–1975) *Lexikon des Bibliothekswesens*, t. 1-2. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Lamża, Łukasz (2020) *Światy równoległe. Czego uczą nas płaskoziemcy, homeopaci i różdżkarze*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Landau, Thomas (red.) (1966) *Encyclopaedia of Librarianship*. London: Bowes & Bowes Publishers Limited.
- Leski, Kazimierz (1978) *Zasady budowy tezaurusów*. Warszawa: OIN PAN.
- Łubocki, Jakub Maciej (2019) *Propedeutyka języków deskryptorowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Łubocki, Jakub Maciej, Elżbieta Herden, Dorota Siwecka (2021) „Activities and Projects of the Bibliographical Data Working Group (DARIAH-EU)”. [W:] *Bibliosfera. Naučnýj žurnal*. (2); 103–107. DOI 10.20913/1815-3186-2021-2-3-6.
- Maczyńska, Irena (2019) *Wielojezyczny słownik najważniejszych terminów lekkoatletycznych*. Toruń: Pracownia Sztuk Plastycznych Sp. z o.o.
- Mayer, Felix (2019) „Terminologearbeit und Terminographie”. [W:] Petra Drewer, Donatella Pulitano (red.) *Terminologie: Epochen – Schwerpunkte – Umsetzungen. Zum 25-jährigen Bestehen des Rats für Deutschsprachige Terminologie*. Berlin: Springer Vieweg; 83–93.
- Michałowski, Piotr (2017) *Podstawy modelowania terminograficznego*. Warszawa: Instytut Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Miodunka, Władysław (1989) *Podstawy leksykologii i leksykografii*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Móra, Imre (red.) (1984) *Publisher’s Practical Dictionary in 20 Languages*. München: K.G. Saur.
- Nádvorník, Miroslav (red.) (1958) *Slovník knihovnických termínů v šesti jazycích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Pacek, Jarosław (red.) (2010–2013) *Sternik. Słownik terminologiczny z zakresu bibliografii i katalogowania*. Dostępny online: sternik.bn.org.pl/vocab/index.php [data dostępu: 28.9.2019].
- PN-ISO 5127:2005 (2005) *Informacja i dokumentacja – Terminologia*.
- PN-N-01152-08:1994 (1994) *Opis bibliograficzny – Stare druki*.
- Prytherch, Ray (1990) *Harrod’s Librarians’ Glossary of Terms Used in Librarianship, Documentation and the Book Crafts and Reference Book*. Aldershot: Gower.
- Reitz, Joan M. (2004–2014) *Online Dictionary for Library and Information Science*. Dostępny online: abc-clio.com/ODLIS/odlis_o.aspx [data dostępu: 28.9.2020].
- Schaeder, Burkhard (1991) „Fachlexicographie: Die Terminologiedatenbank Internationale Projektierung als fachliches Dokumentations- und Informationssystem, als Hilfsmittel bei der Textrezeption, -pro-

- duktion und -translation sowie als Lehr-/Lernmittel". [W:] *Hermes. Journal of Language and Communication Studies*. Vol. 7; 53–70.
- Stock, Wolfgang G., Mechtild Stock (1991) „Literaturnachweis- und Terminologiedatenbank. Die Erfassung von Fachliteratur und Fachterminologie eines Fachgebiets in einer kombinierten Datenbank". [W:] *Nachrichten für Dokumentation*. Vol. 42 (1); 35–41.
- Suarez, Michael F., H.R. Woudhuysen (red.) (2010) *The Oxford Companion to the Book*, t. 1–2. Oxford: Oxford University Press.
- Sztuk, Alicja (2019) „Terminologiedatenbanken – Möglichkeiten der Qualitätsauswertung". [W:] *Kwartalnik Neofilologiczny*. Vol. 66 (4); 636–651.
- Tomaszczyk, Jacek (2014) *Model systemu informacji terminologicznej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Voit, Petr (2008) *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, t. 1-2. Praha: Nakladatelství Libri.
- Vollnhals, Otto (2001) *Multilingual Dictionary of Knowledge Management. English, German, French, Spanish, Italian*. München: K.G. Saur.
- Wedgeworth, Robert (red.) (1993) *World Encyclopedia of Library and Information Services*. Chicago: American Library Association.
- Werner, Sarah (2019) *Studying Early Printed Books, 1450–1800. A Practical Guide*. Hoboken: Wiley Blackwell.
- Winter, Tom (2019) „Terminologie im nicht-translatorischen Kontext". [W:] Petra Drewer, Donatella Pulitano (red.) *Terminologie: Epochen – Schwerpunkte – Umsetzungen. Zum 25-jährigen Bestehen des Rats für Deutschsprachige Terminologie*. Berlin: Springer Vieweg; 95–104.
- Witkiewicz, Zygfryd, Ewa Śliwka (red.) (2016) *Chromatografia i techniki elektromigracyjne. Słownik pięcioletni*. Warszawa: Wydawnictwo WNT, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wojnowski, Jan (red.) (2003) *Wielka encyklopedia PWN*, t. 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Žarkov, V.M. (red.) (1999) *Kniga. Ėnciklopediã*. Moskva: Bol'shaã Rossijskaã ėnciklopediã.
- Żbikowska-Migoń, Anna; Marta Skalska-Zlat (red.) (2017) *Encyklopedia książki*, t. 1–2. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Żmigrodzki, Piotr (2001) „Leksykografia jako przedmiot uniwersyteckiej edukacji polonistycznej". [W:] *Po-radnik Językowy*. Vol. 9; 39–50.